

2011

Samenvatting analyse van knelpunten in de Varkensketen in het kader van Antibioticavrije Ketens

Foto PorQ (Manon Houben)

in opdracht van InnovatieNetwerk
Samenvattende rapportage
varkensketen

Januari 2011

Analyse knelpunten in de varkensketen

Het gebruik van antibiotica in de varkenshouderij in Nederland is aanzienlijk groot. Door het veelvuldig gebruik van antibiotica ontstaan resistente ziektekiemen. Dit vormt niet alleen een risico voor de veehouderij zelf, er zijn ook concrete aanwijzingen voor overdracht van resistente bacteriesoorten naar de humane populatie. Het Ministerie van LNV heeft samen met InnovatieNetwerk het Innovatieprogramma Antibioticavrije Ketens gestart. Dit om een wenkend perspectief te ontwikkelen voor de intensieve veehouderijsectoren en een trendbreuk in denken en doen op gang te brengen.

Het doel van het Innovatieprogramma Antibioticavrije Ketens is het ontwikkelen en implementeren van een antibioticavrije productiewijze in een pluimveeketen en in een varkensketen. Voor uitgebreide toelichting, zie de conceptwijzer¹. De weg naar antibioticavrije productie moet worden ontwikkeld met inachtneming van een aantal voorwaarden. Ten eerste moeten de dieren verzekerd zijn van adequate medische zorg, zodat zij niet worden geschaad in hun gezondheid en welzijn. Ten tweede moet de antibioticavrije productie in balans zijn met de economische resultaten. Ten derde dienen de maatregelen die leiden tot antibioticavrije productie, ook maatschappelijk te worden gewaardeerd en geaccepteerd.

Een belangrijke reden voor het gebruik van antibiotica in de varkenshouderij is dat het een relatief goedkoop hulpmiddel is om onder suboptimale omstandigheden voor het dier tot goede productieresultaten te komen. Antibiotica zijn niet alleen een goedkoop hulpmiddel, maar is ook vrij toegankelijk en eenvoudig toe te passen. Marktprikkels om het antibioticagebruik structureel te verminderen, zijn er niet of nauwelijks. Maar er zijn wel andere prikkels. Individuele veehouders zijn geconfronteerd met aanvullende onderzoeken tijdens ziekenhuisopnames; bij veehouders en hun medewerkers kunnen complicaties tijdens operaties optreden als zij drager zijn van resistente kiemen. Als gevolg daarvan is bij een aantal bedrijven in de sector het besef doorgebroken dat er iets dient te veranderen. Er zijn ook beleidsmaatregelen in het vooruitzicht gesteld als de bedrijven er niet in slagen hun antibioticagebruik fors terug te dringen.

Het doel van de varkensketen De Hoeve is om met dit Innovatieprogramma Antibioticavrije Ketens een weg te ontwikkelen om te komen tot een productiewijze waarbij geen antibiotica wordt gebruikt – hooguit nog als uiterste redmiddel voor individuele varkens als hun gezondheid en welzijn in het geding is. Van belang is wel dat de antibioticavrije productie economisch tot een vergelijkbaar resultaat moet leiden als de gangbare productiewijzen.

¹ <http://www.innovatienetwerk.org/nl/bibliotheek/rapporten/407/ConceptwijzerInnovatieprogrammaAntibioticavrijeKetens>

Werkwijze

Allereerst is met de ketenorganisatie De Hoeve, de ingeschakelde expertcoach en het samengestelde expertteam een plan voor monitoring opgesteld om de ontwikkelingen bij de bedrijven te kunnen volgen en analyseren. De monitoring omvat economische kengetallen, medicijngebruik, diagnostische analyses, en kengetallen voor welzijn en gezondheid van dieren.

De expertcoach is ingezet om de individuele varkenshouder en zijn managementteam te ondersteunen bij het maken van een goede knelpuntenanalyse en een plan van aanpak om het antibioticagebruik op zijn bedrijf tot nul te reduceren.

Het expertteam ondersteunt de expertcoach met specialistische kennis op specifieke deelgebieden binnen de varkenshouderij, zoals diervoeding, klimaatbeheersing, bedrijfshygiëne, waterkwaliteit en waterverstrekking en weerstandverhoging.

De ketenorganisatie organiseert de monitoring en heeft een inhoudelijke inbreng daar waar het gaat om het implementeren van procedures in certificeringssystemen, praktijkervaring en samenwerking met marktpartijen.

De expertcoach heeft aan de hand van een auditlijst alle bedrijven bezocht en samen met de veehouder de situatie besproken. De situatie op het bedrijf is vervolgens besproken met de betrokken dierenarts en voeradviseur (het managementteam, MT, van het bedrijf). De expertcoach heeft een knelpuntenanalyse opgesteld aan de hand van de auditlijst en gesprekken. De bedrijfssituatie is met de stoplichtkleuren rood/oranje/groen in beeld gebracht. Dit is met het expertteam besproken en de bevindingen zijn vervolgens aan veehouders en MT terugggekoppeld. Hierbij zijn tevens oplossingsrichtingen aangegeven. In een gezamenlijke bijeenkomst hebben de deelnemende veehouders, betrokken dierenartsen en voeradviseurs van gedachten gewisseld over de knelpunten, uitdagingen en oplossingsrichtingen. Hierbij zijn experts aanwezig geweest om hun visie op de knelpunten te geven. Ook zijn enkele leveranciers van innovatieve producten aanwezig geweest om te helpen bij het anders denken, om vanuit een andere richting naar oplossingen voor de knelpunten te zoeken.

Keuze van bedrijven

Om tot resultaten te komen binnen dit project is gekozen voor varkenshouders die al enige tijd werken aan het verminderen van antibiotica en/of die gemotiveerd zijn om dit snel in de bedrijfsvoering te implementeren. In eerste instantie is gestart met vijf bedrijven, waaronder één fokbedrijf, één vermeerderingsbedrijf, twee gesloten bedrijven en één gesloten SPF

(Specific Pathogen Free) biologisch bedrijf. Van deze groep werken drie bedrijven niet in de keten. Omdat vijf bedrijven toch wat beperkt is en om voldoende ervaring en vertrouwen binnen de keten te realiseren, is besloten om de groep uit te breiden met vijf gesloten bedrijven uit de keten. In totaal doen er nu dus tien bedrijven mee aan de experimenteerfase.

Gebruik van antibiotica bij aanvang

Het gebruik van de hoeveelheid antibiotica op de bedrijven wordt uitgedrukt in dagdoseringen per gemiddeld aanwezig dier per jaar. De deelnemers zijn in twee groepen te verdelen. Vier bedrijven werken al langer aan vermindering van antibioticagebruik en aan een hoge gezondheid van de dieren, en zaten bij de start van het project al ver onder de tien dagdoseringen. Daarmee zitten deze bedrijven al ruim onder het landelijke gemiddelde. Bij de andere groep bedrijven varieert het gebruik tussen de 10 en circa 50 dagdoseringen.

Knelpunten

Bij de analyse van de knelpunten komt een verschil naar voren tussen de eerste groep bedrijven, die al langer werken aan vermindering van antibioticagebruik, en de tweede groep bedrijven, die daar nog niet op gericht zijn geweest. De eerste groep heeft zich een andere manier van denken eigengemaakt door de overstap te maken van behandelen met antibiotica bij aangetoonde ziektesymptomen naar het voorkomen van ziektesymptomen door managementverbeteringen. Deze groep weet al waar de problemen zitten en heeft ideeën om deze problemen aan te pakken. De tweede groep heeft wel het besef dat een overstap gemaakt moet worden van behandelen van problemen met antibiotica naar preventie door verbeterd management, maar moet dit nog realiseren (geldt ook voor die bedrijven die al wel relatief laag zitten in het antibioticagebruik). Deze groep heeft veelal nog geen goed beeld van de oorzaken van de problemen. Deze bedrijven moeten eerst de oorzaken inventariseren en verduidelijken door inzicht en inrichting van de werkprocessen op hun bedrijf en door diagnostiek.

Bij alle deelnemers komen enkele knelpunten naar voren die behoren tot de basis van het gezondheidsmanagement. Daarnaast spelen meer specifieke problemen per bedrijf.

1. Onvoldoende aandacht voor gezondheidsmanagement

a) Registratie van behandelingen en dierverplaatsingen

Op geen van de deelnemende bedrijven is een goed en volledig gezondheidsplan aanwezig. Op bijna alle bedrijven wordt een discrepantie geconstateerd tussen de lijst van medicijnen geleverd door de dierenarts en de informatie die de veehouder geeft. De veehouder en/of de eigen dierenarts blijkt niet geheel op de hoogte te zijn van de feitelijke situatie op het bedrijf. Hierdoor is het gebruik uitgedrukt in dagdoseringen per dier per jaar niet exact uit te rekenen. Voor een goede analyse en aanpak zijn een zorgvuldige registratie en een standaardisering van het medicijngebruik op hok, of het liefst op dierniveau, wenselijk. De relevante gegevens zijn daarbij:

- Het aantal behandelde dieren per periode op hokniveau.
- Het totale aandeel behandelde dieren op bedrijfsniveau.
- Het volgen van de historie (antibioticagebruik) in de keten. Hiertoe zouden hokkaarten van de vermeerderders (producenten van biggen) samen met de varkens aan de vleesvarkenhouders moeten worden geleverd.
- Het visueel maken van behandelingen. Door dieren individueel te registreren of door een oormerk roze te spuiten bij behandeling (individueel), is dit tot de slacht zichtbaar.

Het belang van een nauwkeurige registratie geldt ook voor het verplaatsen/overleggen van biggen. Op elk bedrijf vinden veel verplaatsingen plaats met risico's en consequenties voor de gezondheid (zuigende biggen: samenvoegen van kleine en grote tomen biggen, overleggen van mindere biggen; gespeende biggen: opnieuw samenstellen van groepen; vleesvarkens: opnieuw samenstellen van groepen en incidenteel weghalen en terugzetten van biggen in jongere groepen). Als het gaat om het verplaatsingsbeleid van de varkens op het bedrijf, blijkt de eigen dierenarts amper een rol te spelen.

Oplossingsrichtingen:

- o Individuele dierbehandelregistratie. Het werken met een behandelregistratiesysteem waarmee dagelijks wordt geregistreerd welke behandelingen worden uitgevoerd én vooraf wordt aangegeven welk dier volgens welk behandelplan behandeld moet worden. Hierdoor kan volgens een vast behandelplan gewerkt en geregistreerd worden. Ook blijven hoeveelheden in bestellingen, behandelvoorraad, verliezen en behandelingen accuraat.

- De onafhankelijke rol van de adviseurs. Bovenstaande geeft ook aanleiding om kritisch na te denken over de rol van de adviseurs (dierenarts en voerforlichter). Zoals nu is vormgegeven in de zakelijke afspraken tussen de varkenshouder en zijn adviseurs, is het advieswerk verdisconteerd in het voer dan wel in de voorgeschreven medicijnen. Zo kunnen andere belangen toch ook onbedoeld van invloed zijn op het adviesresultaat.

Bezinning op kwaliteit van adviseurs

Ketenorganisatie en veehouders moeten zich bezinnen op de rol van adviseurs. Is de dierenarts de leverancier van medicijnen of adviseur bij de zorg voor topconditie van de dieren? Is de voerforlichter een leverancier van voer of adviseur voor topconditie van de dieren? Hoe zit het met de kwaliteit van de adviseur?

- Ketensturing. Sturing vanuit de keten op een zorgvuldige registratie van behandelde dieren.

b) Klimaat en ventilatie

Het stalklimaat is van wezenlijk belang voor de gezondheid van de dieren. De parameters die hierbij een rol spelen, zijn temperatuur, luchtsnelheid, tocht, samenstelling van de stalgassen (CO₂, CO, NH₃), stofgehalte en luchtvochtigheid. Bij de analyse van de knelpunten kwam bij alle bedrijven duidelijk naar voren dat geen van de varkenshouders de werking en de instellingen van zijn eigen klimaatsysteem volledig beheerste. Een niet goed werkend of verkeerd ingesteld klimaatsysteem staat vaak aan de basis van problemen.

Oplossingsrichtingen:

- Protocol. Gaan werken met een duidelijk protocol op elke bedrijf voor een goed werkend klimaatsysteem gericht op zowel de werking als de instellingen, en rekening houdend met veranderende seizoenen.
- Klimaatadvies. Bij het realiseren van een juist klimaatsysteem op de bedrijven is naast de varkenshouder ook de klimaatverantwoordelijke vanuit de voerfirma betrokken. Vaak is de klimaatdeskundige van de voerfirma diegene die de varkenshouder op dit punt ondersteunt.

- Ketensturing. Sturing en controle vanuit de keten ontwikkelen, om de zorg voor een goed klimaat beter te verankeren.

c) Watervoorziening

Alle bedrijven hebben conform de eisen van Integrale Keten Beheersingssystemen (IKB) hun drinkwatercontroles uitgevoerd. Maar deze controle zegt enkel iets over de kwaliteit van de bron van het water (bron of leidingwater) en niets over de kwaliteit van het drinkwatersysteem op dierniveau. Net als bij het item klimaat zijn de varkenshouder en zijn managementteam (dierenarts en voeradviseur) onvoldoende gefocust op het belang van goed drinkwater én onvoldoende in staat om hierover tot een deskundig onderdeel te komen. Allen zijn zich er wel bewust van dat de kwaliteit van water op dierniveau van belang is in de verspreiding van ziektekiemen naar de dieren.

Oplossingsrichtingen:

- Protocol. Werken met een duidelijk protocol op elk bedrijf gericht op het realiseren én behouden van hygiënisch drinkwater.
- Wateradvies. Het hygiënisch houden van het drinkwatersysteem op bedrijven. Betrek naast de varkenshouder ook de bedrijfsadviseur van de voerfirma erbij. Vaak zijn zij diegenen die de varkenshouder op dit punt ondersteunen. Het is ook zinvol om zo nu en dan een onafhankelijk adviseur hiernaar te laten kijken.
- Ketensturing. Sturing en controle vanuit de keten ontwikkelen om de zorg voor kwalitatief goed drinkwater te verankeren.

d) Hygiëne

Om overdracht van pathogenen zoveel mogelijk te beperken, is een goede bedrijfshygiëne van belang. Besmetting met pathogenen geschiedt enerzijds door insleep en anderzijds door interne overdracht. Insleep kan worden veroorzaakt door de aankoop van dieren, door transport van aan- en afvoer van dierlijk materiaal, voer en andere bedrijfsmiddelen, door derden die het bedrijf bezoeken, door ongedierte en/of andere organismen van buiten (pathogenen via de lucht). Interne overdracht kan veroorzaakt worden door dierverplaatsingen, onvolkomenheden in de bedrijfsuitrusting, hulpmiddelen en dergelijke van het bedrijf en door eigen handelen (werkwijze).

De basis voor goede hygiëne is een goede bedrijfsinrichting, waaronder een goede routing op het bedrijf (scheiding van schone en vuile weg). Daarnaast zijn een goede reiniging en desinfectie van belang. In de praktijk blijkt hier onvoldoende aandacht voor te zijn.

Oplossingsrichtingen die hierbij aan de orde kunnen komen, zijn:

- Scheiding van schone en vuile weg. Hoe is de routing op het bedrijf in relatie tot risico's voor besmetting?
- Werkafspraken. Hoe is het werkproces in relatie tot risico's voor besmetting?
- Keuze van reinigings- en desinfectiemiddelen. Nagaan of de juiste reinigings- en desinfectiemiddelen worden gebruikt, en in de juiste samenhang en juiste omgeving.
- Schoonmaakafspraken. Zijn de juiste schoonmaakprotocollen opgesteld en gevolgd?
- Gebruik van de schoonmaakapparatuur, bijvoorbeeld een waterbezem in plaats van een hogedrukspuit.
- Specifieke nadere analyse op punten waaraan vaak wat extra aandacht besteed kan worden in de kraamhokken en biggenafdelingen.

e) Borging werkwijze

Voor het zorgvuldig uitvoeren van werkzaamheden en het op een juiste wijze handelen bij onvoorziene omstandigheden, is het noodzakelijk dat op bedrijven waar met meerdere mensen gewerkt wordt, voldoende duidelijkheid is. Instructies, verantwoordelijkheden en werkwijzen dienen voor iedereen duidelijk te zijn en te worden gevolgd. In de praktijk blijkt hier in meer of mindere mate verbetering nodig te zijn.

Oplossingsrichtingen die hierbij aan de orde kunnen komen, zijn:

- Het opstellen van afspraken (protocollen) en vaststellen van verantwoordelijkheden.
- Training van personeel.
- Managementbegeleiding.

f) Scheefgroei van de vermeerdering en houderij delen binnen één bedrijf

Bestaande bedrijven hebben een vast aantal plaatsen voor zeugen, biggen en vleesvarkens. In de afgelopen jaren is de productiviteit bij de vermeerdering sneller doorgegaan dan in de houderij kon worden opgevangen. Gevolg is dat er bij gesloten bedrijven langzaam steeds meer dieren op te kleine oppervlakte gehouden werden. Dit geleidelijke proces wordt vaak te laat erkend en de mogelijke oplossingen (minder zeugen houden, zelf biggen gaan verkopen, beperkte uitbreiding) worden vaak niet serieus bekeken omdat het enerzijds niet past binnen de bedrijfscultuur van de sector (groeien in plaats van krimpen), adviseurs een ander belang hebben (bijvoorbeeld voer- of medicijnverkoop) of financiële instellingen niet meegaan in de wensen van de ondernemer.

Oplossingsrichtingen die hierbij aan de orde kunnen komen, zijn:

- Het doorrekenen van de verschillende mogelijkheden, waardoor onderbouwd gekozen kan worden voor een duidelijke bedrijfsstrategie.
- Het plaatsen van tijdelijke voorzieningen zoals mobiele containers kan daarbij als mogelijkheid meegenomen worden.

2. Bedrijfsspecifieke knelpunten

Sommige problemen zijn meer bedrijfsspecifiek en zijn nader uitgewerkt in de individuele plannen van aanpak van de bedrijven. Onderstaand is een samenvatting gegeven van een aantal bedrijfsspecifieke knelpunten bij de deelnemende bedrijven, kort aangeduid met eerste gedachten over mogelijke oplossingsrichtingen (nog uit te werken in het plan van aanpak):

- Besmetting van PRRS (Abortus Blauw) en *Mycoplasma Hyopneumoniae* (eenzijdige longontsteking). Oplossingsrichting: vaccinatie.
- Harde uiers bij zeugen en diarree bij biggen. Oplossingsrichting: voeding (samenstelling) en geleidelijke voerovergangen.
- Beschadiging van van zuigende biggen door trappen van de zeug. Oplossingsrichting: vermindering van stress bij zeugen (als gevolg van fixatie) en/of verbeteren van het microklimaat in het biggennest, waardoor de biggen naar het biggennest worden gelokt.
- Verhoogde uitval van gespeende biggen. Oplossingsrichting: eerst met diagnostiek de oorzaak van uitval onderbouwen. Als onvoldoende voeropname het knelpunt is, wordt de oplossing gezocht in de wijze van voerverstrekking bij de gespeende biggen.
- Kreupele zeugen bij gebruik van voerstations. Oplossingsrichting: wegnemen onrust bij voerstations en verbeteren van vloercondities, waardoor het uitglijden zal verminderen.
- Respiratieproblemen zowel bij zuigende als gespeende biggen. Oplossingsrichting: het oplossen van klimaatproblemen en doorbreken van infectiecycli door invoering van een drie wekensysteem i.p.v het wekensysteem dat het bedrijf nu heeft.
- Rangordegevechten bij zeugen in wisselgroepen. Oplossingsrichting: huisvesting: realiseren van aparte arena, waarin vluchtvoorzieningen en afleidingsmateriaal zijn aangebracht, om de zeugen veilig te laten vechten tijdens mengen in de groep.

Vervolg naar aanpak

De volgende stap is het opstellen van een plan van aanpak voor elke bedrijf om de knelpunten op te lossen en te komen tot antibioticavrij produceren. Elk bedrijf maakt onder begeleiding van de expertcoach zelf zijn plan van aanpak, samen met zijn MT. Bij het opstellen van de plannen van aanpak wordt gelet op de interactie tussen mens, dier en techniek. Eerste prioriteit is het verbeteren van de benodigde aspecten in het management van de gezondheid. Daarna komen ook experimenten aan de orde. Ook wordt gelet op de mogelijkheden voor sturing en borging in de keten. Begin 2011 wordt gestart met de uitvoering van de plannen. De bedrijven zijn na de knelpuntenanalyse in de praktijk al volop met verbeteringen aan de slag gegaan. In april staat een tussenevaluatie en bijsturing gepland. In oktober staat een eindevaluatie gepland.